

Magyar Róbert¹ – Molnár Gábor²

A HÁTORSZÁG A HADELMÉLETI MUNKÁKBAN ÉS A SZAKTERMINOLÓGIÁBAN

I. rész

THE HOME FRONT IN WAR THEORIES AND IN TERMINOLOGY

I. part

[HTTPS://DOI.ORG/10.30583/2022-1-2-130](https://doi.org/10.30583/2022-1-2-130)

Absztrakt

Annak ellenére, hogy a hátság kifejezés a katonai és a polgári közegben is széles körben használatos, értelmezése azonban nemzetközi terminológiai egyezmények hiányában és a nyelvi különbségekből fakadóan korántsem egységes. Miután az utóbbi időszakban a hátságvédelem kérdése különös érdeklődést élvez szakmai körökben, ezért jelen tanulmányban röviden bemutatjuk, hogy a hátság miként jelent meg a különböző hadelméleti munkákban és a katonai szakterminológiában.

Kulcsszavak: hadelmélet, terminológia, hátság, mögöttes terület, hadszíntér

Abstract

Despite the fact, that the term home front is frequently used in military and civil environment as well, its interpretation due to the lack of international terminological agreements and linguistic differences is not uniform at all. Considering that recently the issue of home front defence has come into prominence among professional circles, our study aims to demonstrate how the home front has been appeared in the military theoretical works and terminology.

Keywords: theory of war, terminology, home front, rear area, theater

---

¹ Magyar Róbert alezredes, MH Tartalékképző és Támogató Parancsnokság, Hátságvédelmi Igazgatóság, Hátságvédelmi Főnökség, főnök. ORCID: 0000-0002-2996-2540

² Molnár Gábor hadnagy, MH Tartalékképző és Támogató Parancsnokság, Hátságvédelmi Igazgatóság, Hátságvédelmi Főnökség, beosztott tiszt, okleveles történész, doktorandusz NKE Hadtudományi Doktori Iskola. ORCID: 0000-0002-7227-9405

Bevezetés

2018-ban a NATO parancsnoki struktúráján belül két új hadműveleti szintű parancsnokság került létrehozásra. Ezek egyike az *Összhaderőnemi Támogató és Felkészítő Parancsnokság* (JSEC³). A hazai katonai sajtóban egy, a JSEC által szervezett konferenciáról hírt adó cikk „*Formálódó háterszágvédelem a NATO-ban*”⁴ címmel jelent meg, és a JSEC rendeltetését a következőképp ismertette: „*A JSEC (...) a NATO háterszágában végrehajtandó biztonsági, logisztikai, kiképzési és integrációs feladatok érdekében létrehozott új szervezeti elem, amely akár békeidőben is képes a meghatározott háterszági műveletek végrehajtásának támogatására, koordinálására és adott esetben vezetésére is (...).*”⁵ A JSEC vonatkozásában megjelent egyéb angol nyelvű cikkekkel összevetve látható, hogy a hazai sajtó valójában a NATO-terminológiában használatos *mögöttes terület (rear area)*⁶ műszót fordította háterszágra.⁷ A *mögöttes terület* hivatalos NATO-meghatározása azonban valójában kevés összefüggést mutat a hazánkban és külföldön alkalmazott *háterszág* kifejezésekkel. Kétrészes cikkünkben a *háterszág* szerepével kapcsolatos legfontosabb hadelméleti tételeket ismertetjük, valamint, hogy ezek miként hatottak a katonai terminológiának a *háterszággal* kapcsolatos meghatározásaira, különös tekintettel az egyetemes hadtudomány fejlődésére legnagyobb hatást gyakorló nemzetek vonatkozásában.

³ Joint Support and Enabling Command. A JSEC nevének magyarra fordítása nem egységes. Szerepel Összhaderőnemi Támogató és Biztosító, Támogató és Felkészítő, valamint Mögöttes Támogató és Felkészítő Parancsnokságként is. vö. <https://honvedelem.hu/kereses?q=jsec> (2021. 10. 13.).

⁴ <https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/formalodo-haterszagvedelem-a-nato-ban.html> (2021. 09. 09.)

⁵ uo.

⁶ vö. AAP-06 NATO Glossary of Terms and Definitions. NATO Standardization Office, 2020. 108. o. (továbbiakban AAP-06)
https://standard.di.mod.bg/pls/mstd/MSTD.blob_upload_download_routines.download_blob?p_id=281&p_table_name=d_ref_documents&p_file_name_column_name=file_name&p_mime_type_column_name=mime_type&p_blob_column_name=contents&p_app_id=600 (2021. 09.09.)

⁷ vö. Boeke, Sergei: Creating a secure and functional rear area: NATO's new JSEC Headquarters.
<https://www.nato.int/docu/review/articles/2020/01/13/creating-a-secure-and-functional-rear-area-natos-new-jsec-headquarters/index.html> (2021. 09.09),
Lange, Philipp: A new NATO Command in Germany. Modelled on the Bundeswehr Joint Support Service. Security Policy Working Paper, No. 10/2018.
https://www.baks.bund.de/sites/baks010/files/working_paper_2018_10.pdf (2021. 09.09.)

A terminológiai környezet

Katonai műszavakat betűrendben közlő gyűjteményben a *háterszág* terminus technicus Magyarországon legutóbb a 2015-ben kiadott *Katonai Terminológiai Értelmező Szótárban* jelent meg.⁸ Az itt közölt meghatározás szerint a háterszág „a hadviselő ország területének az a része, amely kívül esik a fegyveres erők (haderő) hadi-/harctevékenységeinek körzetén, s ahol a polgári lakosság viszonylag békés élettevékenységét csupán légítámadások veszélyeztetik (zavarják).”⁹ Ezzel alapvetően megegyeznek a korábbi definíciók is, amelyek bizonyos tekintetben még részletesebbek is voltak, miután területi-adminisztratív szempontokat is közöltek, és a *háterszág*ot a *hadműveleti terület mögöttes területét* képező *hadtápterület* mögött helyezték el (1. sz. ábra), amely - eltérően a *hadszíntér* többi elemétől - nem katonai, hanem polgári közigazgatás alatt áll.¹⁰

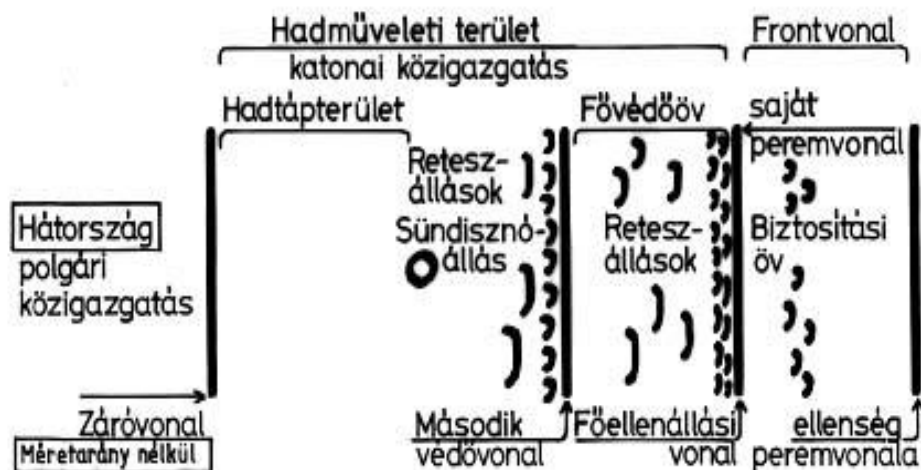
Miután az említett Szótár kiadásának célja a hazai és a NATO-ban elfogadott műszavak ismertetése volt, ezért azon műszavakat, melyeknek a kiadás évében volt NATO-megfelelője, angolul is feltüntették. A *háterszág* szócikknél nem találunk angol nyelvű megfeleltetést, a NATO-ban ugyanis jelenleg nincs olyan szakkifejezés, amelyet a hazai vagy ahhoz hasonló *háterszág* jelentéstartammal alkalmaznának.

---

⁸ Berkáné Danesch Marianne (szerk.): *Katonai Terminológiai Értelmező Szótár*. Zrínyi Kiadó, 2015. Az 1995-ben kiadott kétkötetes Hadtudományi Lexikon és a legutóbbi, 2019-ben megjelent Hadtudományi Lexikon nem tartalmaz *háterszág* szócikket. vö. Szabó József (szerk.): *Hadtudományi Lexikon*. Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995., Krajnc Zoltán (szerk.): *Hadtudományi Lexikon*. Új Kötet. Dialóg Campus. Budapest, 2019.

⁹ Berkáné i.m. 257. o.

¹⁰ vö. A magyar nyelv értelmező szótára. Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Akadémia Kiadó, 1959-1962.:
[\(2021.09.11.\)](https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/h-2E554/hatarszag-2F8F0/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IjFsiTkZPX0xFWF9MZxhpa29ub2tfmUJFOEiXX0sICJxdWVyeSI6ICJoXHUwMGUxdG9yc3pcdTAwZTFnIn0), Sipos Péter (főszerk.): *Magyarország a második világháborúban*. Lexikon A-ZS. PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, 1997.
[\(2021.09.11.\)](https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilagaboruban-lexikon-a-zs-F062E/h-F09B4/hatarszag-F0A00/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IjFsiTkZPX0xFWF9MZxhpa29ub2tfRjA2MkUiXX0sICJxdWVyeSI6ICJoXHUwMGUxdG9yc3pcdTAwZTFnIn0)

1. számú ábra. Hadszíntéri elemek a második világháborúban¹¹

Az említett „rear area” kifejezés pedig helyesen *mögöttes területként*, és nem *hátországgént* szerepel.¹²

A *mögöttes területet* a NATO-terminológia lényegében a parancsnoki *felelősségi terület*¹³ vonatkozásában határozza meg, amely a NATO AAP-06 hivatalos szógyűjteményében közölt meghatározás szerint „*valamely kötelék hátsó határvonalától előre, a következő alacsonyabb szintű kötelék felelősségi területének hátsó részéig terjedő terület*”. Ehhez megjegyzésként még hozzáfűzi, hogy az elsősorban a *harci kiszolgáló támogató tevékenységek*¹⁴ színtere.¹⁵ A *Katonai Terminológiai Értelmező Szótárban*, noha a készítők alapvetően a NATO-szakkifejezéseket szó szerinti fordításban közölték, ez esetben némiképp másként jártak el, ugyanis a *felelősségi terület* helyett a *harcterület* kifejezést alkalmazták.¹⁶ A legújabb, 2019-ben megjelent

¹¹ Kép forrása Sipos i.m.: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilagaboruban-lexikon-a-zs-F062E/h-F09B4/hadmuveleti-terulet-F09DB/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXXhpa29ub2tfRjA2MkUiXX0sICJxdWVyeSI6ICJoYWVrtXHUwMTcxdmVsZXRpIHRIclx1MDBmY2xldCJ9> (2021.09.11.)

¹² vö. Berkáné i.m. 257, 456. o.

¹³ Area of Responsibility.

¹⁴ Combat Service Support. Az AAP-06 meghatározása szerint „*a harcoló erők számára nyújtott támogatás elsősorban az adminisztráció és a logisztika területén.*” Ebbe beletartozhat az ellátás, katonai rendészet, műszaki biztosítás, civil kapcsolattartás, egészségügyi szolgálat, tábori lelkészet stb. vö. AAP-06 28. o.

¹⁵ vö. AAP-06 270. o.

¹⁶ vö. Berkáné i.m. 456. o.

Hadtudományi Lexikonban már nem is törekedtek arra, hogy az idézett, a magyar nyelv kifejezési logikájától egyébként meglehetősen idegen NATO-meghatározást fordításban közöljék, és a *mögöttes területet* lényegre törően, a *harcterület* mögötti területként definiálják.¹⁷ Ez a fajta meghatározás azonban egyáltalán nem megtévesztő, miután a *mögöttes terület* eredendően valóban a *harcterület* mögötti, illetve adott kötelék *felelősségi területének* hátsó részét jelöli, így a különböző szabályozókban hadseregcsoporthoz, hadsereg, hadtest, hadosztály, dandár stb. *mögöttes területekről* olvashatunk, tehát valamennyi katonai köteléknek megvan a maga *mögöttes területe*, amely valóban a *harc kiszolgáló támogató* tevékenységek színtere.¹⁸

Fontos megjegyezni, hogy a NATO *mögöttes terület* kifejezését az említett funkciója miatt régebben *hadtápterületnek* is fordították hazánkban¹⁹, ugyanakkor a magyar *hadtáp* kifejezés és a *hadtáp* előtagú műszavaink az 1995-ös *Hadtudományi Lexikonban* már *logisztikaként*, illetve *logisztika* előtaggal (*logistic*) lettek idegen nyelvekre fordítva²⁰. A *Katonai Terminológiai Értelmező Szótár* – akárcsak a *hátsó ország* esetében – fordítás nélkül közli *hadtáp* előtagú műszavainkat²¹, tehát mintha azoknak nem lenne NATO megfelelője. Ez annyiban lényeges, hogy a hazánkban érthető okokból, nagy hatást kifejtő orosz katonai terminológiában szereplő „Тыл” kifejezés, amely ugyancsak *mögöttes (terület)* jelentéssel bír, a szövegkörnyezet függvényében egyaránt használatos *hadtáp* és *hátsó ország* értelemben is.²² Ebből viszont az is következik, hogy azok a nyugati (angol, francia, német) hadelméleti munkák, valamint hivatalos katonai szótárak, lexikonok, enciklopédiák, amelyek az orosz terminológiát ismertetik, a *mögöttes területet* (*rear/rear area, arriére stb.*) ebben a kontextusban a *hátsó ország* értelmezésére is használják.

¹⁷ vö. Krajnc i.m. 790. o.

¹⁸ vö. Owens, Elmer G.: Rear Area Security and Rear Area Damage Control. In: Military Review. Vol. XXXIX. May, 1959, No. 2. 9-20. o. Az USA 1996-os, azóta hatályon kívül helyezett Mögöttes Terület Műveletek Összhaderőnemi Doktrínája is még úgy fogalmazott, hogy a „*mögöttes terület általában a harcterület mögött*” helyezkedik el. vö. JP 3-10 Joint Doctrine for Rear Area Operations. 28 May 1996. I-1. https://www.bits.de/NRANEU/others/jp-doctrine/jp3_10%2896%29.pdf (2021. 10. 18.)

¹⁹ vö. Calvin C. Seybold 1979-ben a Military Review 1. számában megjelent tanulmányának magyar fordításával: De ki védelmezi a hadtápterületet? In: Hadtápbiztosítás, 1979/4. sz. 120-126. o.

²⁰ vö. Az 1995-ös *Hadtudományi Lexikon* vonatkozó szócikkeivel.

²¹ vö. Berkáné i.m. 222-224. o.

²² Deák Péter: Az arcvonal mögött. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983. 17. o.

A *hátszág* egységes meghatározásának, értelmezésének nehézségeit mutatja, hogy a *hidegháború* idején, amikor is mindkét hatalmi tömb kiemelten értekezett egy lehetséges *atomháború* esetén a *hátszág* kérdéséről, és vizsgálta a különböző országok *hátszágvédelmi* rendszereit, a *hátszág*ot rendszerint eltérő fogalmakkal jelölték. Hazánkra vonatkozóan például amíg az *Egyesült Államok Hadseregének Nyelvészeti Iskolája (US Army Language School)* 1955-ös magyar-angol nyelvű katonai szótárában a *hátszág* *belső területként (zone of interior)*²³ szerepelt, addig a 80-as években, az akkor már működő hazai *Hátszágvédelmi Parancsnokságra* a hírszerzési jelentések *Területi Mögöttes Védelmi Parancsnokságként (Territorial Rear Defense Command)*²⁴ utaltak.

Az, hogy a *hátszág*nak nincs egységes meghatározása, részben nyelvi, de még inkább a katonai terminológiát alakító hadelméleti munkák eltérő tételeiből következik. Cikkünkben ezeket ismertetjük, bemutatva a témánk szempontjából releváns hadelméleti munkák vonatkozó tételeit azon öt meghatározó ország²⁵ vonatkozásában, amelyek a legnagyobb hatással voltak az egyetemes hadtudomány és a modern katonai terminológia fejlődésére.

Továbbá bemutatjuk, hogy ezek az elméletek hogyan hatottak a NATO-terminológiára, és a Szövetség miként is határozta meg a *hátszág*ot.

Elméleti alapok

A nemzetközi szinten viszonylag egységes, modern katonai terminológia keretei nagyjából a 19. század első felére alakultak ki. Az akkoriban megalkotott hadelméleti tételek és műszavak még napjainkban is meghatározóak, és döntően innen eredeztethetők a *hátszág* és a kapcsolódó fogalmak ellentmondásai is. **Berki Mihály**²⁶ – a hazai

---

²³ Hungarian Military Dictionary. US Army Language School, 1955. 30. o.

²⁴ Directory of Officials of the Hungarian People's Republic. Directorate of Intelligence. September 1984. 21. o.

²⁵ Németország, Oroszország, Franciaország, Egyesült Királyság, Egyesült Államok.

²⁶ Berki Mihály 1974-ben „A korszerű hátszágvédelem kialakítása hazánkban és sajátos feladatai békében és háborúban” címmel írta meg doktori kandidátusi értekezését, majd utóbb több publikációt is közölt ebben a témakörben, melynek gondolatai, alaptételei egyértelműen kimutathatóak a hátszág és hátszágvédelem kapcsán született hazai munkákban, oktatási szakanyagokban.

hidegháborús időszak *hátszágvédelemmel* kapcsolatos szakirodalmának talán legjelentősebb hazai képviselője – egy 1975-ben készült munkájában maga is erre az időszakra vezette vissza a *hátszág* fogalmi és hadelméleti gyökereit, egészen pontosan **Clausewitz hadműveleti alap** megközelítésére.²⁷

A *hadműveleti alap* elméletei **Henry Humphrey Evans Lloyd**²⁸ „pontok” és „*hadműveleti vonal*” téziséből alakultak ki, aki azt kora műveleti logisztikai korlátait vizsgálva dolgozta ki egy 1781-ben megjelent munkájában. *Pontok* alatt lényegében a műveleti erők utánpótlás-biztosításához szükséges objektumokat értette (raktárak, erődök), amelyek meghatározzák a csapatok műveleteinek irányát, azaz *hadműveleti vonalát*.²⁹

Lloyd igen nagy hatással volt a kor teoretikusaira, **von Bülow, Károly főherceg, Clausewitz** és **Jomini** is alapvetően az ő tételeit „fejlesztette” tovább, amelyre a *napóleoni háborúk* során bekövetkezett változások eredményeként került sor. Ekkor alakultak ki az első *tömeghadseregek* és *összefegyvernemi magasabbegységek* szervezeti keretei, a hadműveletek pedig már nemcsak a hadviselő országok határmenti területeire terjedtek ki, mint korábban, hanem azok mélységébe is. Tekintettel arra, hogy a megváltozott hadműveleti környezetben az erődök és raktárak hálózatát jelentő *pontok* önmagukban már nem voltak alkalmasak az erők megfelelő műveleti támogatására, így nagyobb földrajzi egységek erőforrásainak kiaknázása vált szükségessé, ezért a kortársak gyakorlatilag **Lloyd pontjait** „térben” kiszélesítve, megalkották a *hadműveleti alap* fogalmát. Ez a korabeli általános meghatározás szerint egy olyan könnyen védhető terület vagy „*vonal*”, ahonnan

---

²⁷ Berki Mihály úgy fogalmazott, hogy Clausewitz a hadműveleti alapot már anyaország és ebben a kontextusban végső soron hátszág értelemben használta. vö. Berki Mihály: Hátszágvédelem. Magyar Néphadsereg, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1975. 12–13. o. Ez az állítás azonban ebben a formában nem igaz, mivel amint azt majd ismertetjük, Clausewitz (és Jomini) csupán azt állította, hogy a hadműveleti alapnak a honi terület egy részét magába kell foglalnia. Később, a 19. század utolsó harmadában ugyan találkozni olyan megközelítéssel, amely úgy fogalmaz, hogy tágabb értelemben a hadműveleti alap vonatkoztatható a teljes honi területre és annak erőforrásaira, ez azonban nem vált általánossá sem a korabeli, sem a későbbi terminológiában. vö. Vego, Milan N.: Joint Operational Warfare: Theory and Practice. Government Printing Office, 2009. IV-54.

²⁸ Walesi származású katonatiszt, szolgált a francia, porosz, osztrák és az orosz hadseregben.

²⁹ Gottreich et al. (szerk.): A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974. 322-326. o.

a hadműveleteket megindítják, és ahonnan a csapatok logisztikai támogatása megvalósul, illetve ahová szükség esetén azok visszavonulhatnak.³⁰

Clausewitz a *hadműveleti alap*ot ennél jóval tágabb értelemben használta. Munkája vonatkozó részében ezzel kapcsolatban a következőket írta: „nem mindig lehetséges és nem is szükséges, hogy a hadsereg közvetlen kapcsolatban maradjon az egész országgal. Elég, ha csak egy részével áll összeköttetésben (...). Ez az országrész tehát az alapja a hadseregnek és minden vállalkozásnak (...) ellenséges ország egy része is alkothatja a hadsereg alapját vagy legalábbis hozzá tartozhat. (...) az ellenséges terület, amelyből mindenféle szükségleteinket fedezhetjük, a hadsereg teljes szükségleteit tekintve elég csekély, és többnyire nem is elegendő. Saját országunknak tehát sokat kell beszolgáltatnia, ezért a hadsereg mögött elterülő országrész mindenkor a hadműveleti alap szükségszerű alkotórészének tekintendő.”³¹

Clausewitz a *hadműveleti alap*ot tehát egy nagy egésznek tekintette, melyet a hadműveleti erők *mögöttes területével*³² azonosított, amelyen belül azonban megkülönböztette a honi és az idegen, azaz bárhol, szövetséges vagy ellenséges területen is létesíthető *hadműveleti alap*ot, de anélkül, hogy azokra külön *terminus technicus*t alkotott volna.³³ A különbségtételt a felhasználható erőforrások és eltérő funkciójuk, az *ellátás (Unterhalt)* és az *utánpótlás (Ergänzungsmittel)* vonatkozásában tette meg. Úgy vélte, hogy amíg előbbi idegen területről

---

³⁰ Voyle, G.E. (ed.): A Military Dictionary, Comprising Terms, Scientific and Otherwise, Connected with the Science of War. 3rd ed. William Clowes & Sons, 1876. 33. o. <https://archive.org/details/militarydictiona00voyliala> (2021.09.02.). A fogalom egyébként hasonló meghatározással még az ezredfordulót követő szakterminológiában is szerepelt, illetve a ma is használatos *bázis* műszó egyik meghatározása is ebből alakult ki. vö. JP 1-02 Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. 12 April (As Amended Through April 2010). Department of Defense, 2011. 49-50. o.

³¹ Clausewitz i.m. 360–361. o.

³² Az eredeti szövegben „*hinter dem Heeres*”, azaz a *hadsereg mögötti terület*, de a szövegkörnyezetből egyértelmű, hogy ez alatt hadsereg szintű hadműveleti kötelekék mögöttes területét értette. vö. <https://www.clausewitzstudies.org/readings/VomKriege1832/Book5.htm#5-15> (letöltés ideje: 2021.10.19.)

³³ Clausewitz az idézett szövegben ugyan a honi és az ellenséges területen létesített hadműveleti alapot különbözteti meg, ugyanakkor az alább ismertetendő szempontjaiból kitűnik, hogy valójában a honi és az idegen, nem feltétlenül ellenséges területen rendelkezésre álló források tekintetében tett különbséget.

is biztosítható, addig utóbbi javarészt csak a honi területről, azaz a *hátországból*. Konkrét példaként az *ellátás* terén az élelmezést, míg az *utánpótlás* kapcsán a fegyverzet- és lőszerutánpótlást, valamint a veszteségpótlást említette.³⁴

A kor másik nagy teoretikusának, **Jomininek** a megközelítése is hasonló volt, így ő is különbséget tett a honi és az idegen *hadműveleti alap* között, melyre példaként a következőt írta: „*a hadműveletek alapja az ország azon része, amelyből a hadsereg hozzájut utánpótlásaihoz és forrásaihoz (...) egy Elbánál lévő francia hadsereg ellátható Vesztfáliából vagy Frankföldről is, de az igazi alapja kétségtelenül a Rajnánál lenne.*”³⁵ **Jomini** elméletében ez a megkülönböztetés azonban már egyértelműen ki lett fejtve a *hadszíntér* szerkezeti elemei vonatkozásában is.³⁶ Tétele szerint minden hadművelet szükségszerűen támaszkodik egy honi vagy a honi területtel közvetlen összeköttetésben lévő „*állandó hadműveleti alapra*”, amely mellett azonban szükséges a *hadműveleti színtéren* belül külön *hadműveleti területen* tevékenykedő se-regtestek részére is további, ún. „*átmeneti*” vagy „*közbenső*” *hadműveleti alap(ok)* létrehozása.³⁷

Ezek az elméletek azért tekinthetők mérföldkönek a *hátországgal* kapcsolatban később született műszavak megalkotásában, mert ezek voltak az elsők, amelyekben már tételesen megjelent a honi terület vonatkozásában az a három szempont, amely a későbbi *hátország*-meghatározásokat jellemezték. Ezek a *területi-adminisztratív*, a *funkcionális* és *rendszerelemi* szempontok.

A ***területi - adminisztratív szempontok*** leginkább a **Jomini**-féle *hadszíntér*-modellből rekonstruálhatóak, amely egyébként a modern hadtudományi szakirodalom és terminológia kifejlődésének mérföldköve is e tekintetben, hiszen a legtöbb ország és a NATO is a mai napig alapvetően azt használja. Miután **Jomini** az *átmeneti* vagy *közbenső hadműveleti alapot* a *hadműveleti terület*, az *állandó* vagy honi *hadműveleti alapot* a *hadműveleti színtér mögöttes területével* azonosította, ezért a *hátország*, még ha azt ő maga *expressis verbis* nem is fogalmazta meg, az utóbbi mögött elterülő, a *hadműveleti színtérnek* nem, de a *hadszíntérnek* részét képező honi területként határozható

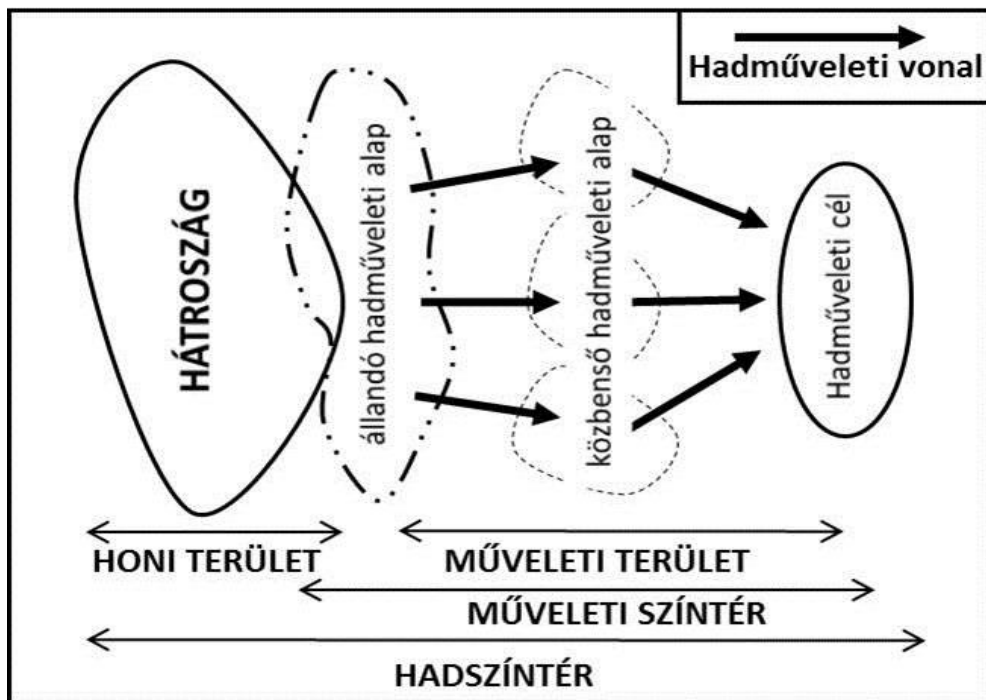
³⁴ vö. Clausewitz i.m. 360–361, 628. o.

³⁵ Jomini, Antoine-Henri: The Art of War. Legacy Books Press, 2008. 53. o.

³⁶ A *hadszíntéri* elemek (*hadszíntér*, *hadműveleti színtér*, *hadműveleti terület* stb.) vonatkozásában ma is a Jomini-féle meghatározások használatosak.

³⁷ vö. Jomini i.m. 44–45, 47, 51–52, 59. o.

meg. Amint majd látjuk a későbbi *hátország*-meghatározások is, még ha eltérésekkel is, de alapvetően ezt a modellt alkalmazták.

2. számú ábra. A Jomini-féle modell³⁸

A **funkcionális szempontokat** vizsgálva megállapítható, hogy a *hadműveleti alappal* kapcsolatos elméletek már egyértelműen megfogalmazták: a fegyveres erők fenntartása és műveleti támogatása szükségszerűen függ a honi terület erőforrásaitól, attól elválaszthatatlan. Egyben megalapozták azt a nézetet is, hogy a *hátország* funkciója végső soron a fegyveres erők *klasszikus katonai képességeinek*³⁹ a kialakításához, fenntartásához, valamint műveleti támogatásához kapcsolódik. Többek között ezzel is magyarázható, hogy a *hátország*

³⁸ Az ábrát a szövegben hivatkozott, vonatkozó fejezetek felhasználásával a szerzők készítették.

³⁹ Klasszikus katonai képességek Szendy István megfogalmazása szerint: „a hadseregek létrejöttének pillanatától létrehozott, illetve kialakított olyan adottságok, amelyek minden történelmi korban – természetesen a társadalom történelmi fejlődésének adott szintjén – érvényesültek.” Magába foglalja a bevetetőséget, mobilitást, a hatékony harci és harci támogató képességeket, a csapatok és az infrastruktúra túlélőképességét, korszerű vezetési, irányítási és információs rendszert, a fenntarthatóságot és korszerű logisztikát. vö. Szendy István: Hadügy és hadviselés. Studia Universitatis Communa. Dialóg Campus kiadó, Budapest, 2017. 105. o.

szerepével kapcsolatos hadelméleti munkákban mindig is kiemelten kezelték a katonai logisztikai szempontokat, illetve a *hátország* meghatározásokban ehhez a szakterülethez köthető tevékenységek jellemzően megtalálhatók.

Végezetül a **rendszerelmi szempontokkal** kapcsolatban megállapítható, hogy az ellátás-utánpótlás vonatkozásában már **Clausewitz** is utalt a hadiiparra, nemzetgazdaságra, valamint a humánerőforrásokra, míg **Jomini** munkájának egy másik részében, tételesen a következő rendszerelemeket sorolta fel: hatóságok, termelés, települések, köz- és magánraktárak, tárintézetek és a lakosság maga.⁴⁰

Itt kell megjegyeznünk, hogy részben a *hadműveleti alappal* kapcsolatos elméletekre vezethetőek vissza a *hátországgal* és a *mögöttes területtel összefüggésben* megjelenő ellentmondások is. Ez abból következik, hogy utóbbi valójában relatíve határozható csak meg a *hadszíntéren* belül, miután lokalizálása és így funkciója is attól függ, hogy melyik *hadszíntéri* elemnek, illetve köteléknek képezi a *mögöttes területét*.⁴¹ Ezt mutatja az ismertetett, NATO egyezményes *mögöttes terület* meghatározása is, hiszen az is egy adott *hadszíntéri elemhez*, illetve felelősségi területhez viszonyítva határozza meg azt. Alapvetően ebből következik, hogy a *mögöttes terület* néhány helyen előfordul(t) ugyan *hátország* jelentéssel, ezek azonban inkább kivételt képeznek, a hivatalos terminológiában – legalábbis Nyugaton – a *mögöttes terület* a *hátországgal* ellentétben a *hadműveleti színtéren* belül jelenik meg.

Német megközelítés

Német nyelvterületen és általában a porosz-német, valamint osztrák politikai, illetve kulturális befolyás alatti kelet-közép-európai régióban a modern hadelmélet és a szakterminológia értelemszerűen főként **Clausewitz** munkásságából fejlődött tovább. Az általa képviselt megközelítés, amely a *seregtesteknek* a honi területig visszanyúló, illetve a honi terület egy részét is magába foglaló *mögöttes területét* egy nagy egészként kezelve a *hadműveleti alappal* azonosította, csak az 1870-es éveket követően módosult. Ekkor alakult ki a *hadszíntér* területi-adminisztratív szempontok szerinti modern német terminológiája, amely

---

⁴⁰ Jomini i.m. 90. o.

⁴¹ Voyle i.m. 330. o.

tekintettel az akkoriban elért porosz-német katonai sikerekre, jelentős hatást fejtett ki a többi nagyhatalomra is.

Az *első világháborús* német terminológia a *hadszíntér* területi-adminisztratív elemeit két nagy komponensre, a katonai igazgatás alatt álló *műveleti színtérre* (*Operationsgebiet*) és a polgári igazgatás alatt álló *honi színtérre* (*Heimatgebiet*) tagolta. A katonai igazgatás a közvetlen harctevékenységek területét jelentő *arcvonalra* (*Front*), a seregtestek mögöttes, illetve *kiszolgáló támogató területét* jelölő *hadműveleti hadtápterületre* (*Operations- und Etappengebiete*), valamint a *műveleti színtér* leghátsó részét képező, kvázi hadászati *hadtápterületre* (*Etappengebiete*) tagolódott. Utóbbiba sorolták a hadműveletek során megszállt ellenséges területeket is.⁴² A *hátországot* ezzel szemben a polgári igazgatás alatt álló, a *hadműveleti színtérnek* nem részét képező nemzeti terület jelentette, amelynek megjelölésére azonban párhuzamosan több kifejezést is használtak. Így például a *hátország* értelmezésére egyaránt használatosak voltak az *anyaország* (*Vaterland*) *haza* és *hon* (*Heimat*) szavak, de ilyen jelentéssel alkalmazták a *Hinterland* kifejezést is, amelynek fordításából végső soron a magyar *hátország* szavunk származik.⁴³

Ezek a kifejezések a *hadszíntérre* vonatkozó területi-adminisztratív szempontokon túl azonban egyéb jelentéstartammal nem rendelkeztek. A *hátország* háborús funkciójára és rendszerelemeire utaló kifejezésként az *első világháború* éveitől a háborús propaganda alkotta *honi front* (*Heimatfront*), illetve *honi hadszíntér* (*Heimatkriegsgebiet*)

⁴² Wegner, Larissa: Rear Area on the Western Front. 1914-18 Online International Encyclopedia of the First World War. 1-2. o. https://encyclopedia.1914-1918-online.net/pdf/1914-1918-Online-rear_area_on_the_western_front-2016-02-12.pdf (2021.08.23.)

⁴³ A *Vaterland* kifejezést tulajdonképpen már Clausewitz is használta ilyen értelemben, amit a *Háborúról* c. munkája legutóbbi magyar fordításában is hátországra fordítottak. vö. Clausewitz i.m. 113. o. Az eredeti német szöveg: <https://www.clausewitzstudies.org/readings/VomKriege1832/Book2.htm#2-4> (2021.11.02.). A nem katonai szaknyelvben a *Hinterland* már korábban is ismert volt, elsősorban gazdaság-, illetve földrajztudományi szakterületen, ahol egy meghatározott terület, létesítmény vagy település gazdaságát, illetve ellátását alkotó területet értettek alatta. Ebben az értelemben tükörfordítással vagy jövevényszóként több nyelvben is meghonosodott, különösen az 1880-as éveket követően, az ú.n. „*hinterland-doktrína*” kapcsán. Ez a Német Császárság által, a gyarmatosítás vonatkozásában kidolgozott alapelv volt, miszerint az az ország, amely egy adott tengerparti sávot ural, jogot támaszt a mögötte fekvő területek bekebelezésére is. vö. Cook, Chris: Macmillan Dictionary of Historical Terms. Macmillan Press Ltd., 1990. 165. o.

szavakat alkalmazták. Ezekkel próbálták érzékeltetni, hogy háborúban a műveletek által közvetlenül nem érintett *hátországnak* is megvan a maga „*harca*”, hiszen az *országmozgósítással hadigazdaságra* történő áttérés következtében az állampolgárok is a békeidőszaktól merőben eltérő körülmények között kénytelenek élni, illetve a hadiipari termelésben az otthonmaradók tevékenységükkel ugyanúgy befolyásolják a harcok és végső soron a háború végkimenetelét, mint a harcoló erők.⁴⁴ A *honi front* tehát egy jóval komplexebb kifejezés volt a *hátország* megjelölésére, amely a területi-adminisztratív szempontokon túl megjelenítette a funkciókat is, amely mindenekelőtt a haditermelésben nyilvánult meg, míg a *hátországot* alkotó *rendszerelemek* közé az ehhez szükséges infrastruktúrákat és az állampolgárokat is besorolta.⁴⁵ Ennek a megközelítésnek az alapjait a *totális háborúról* szóló német elméletek fektették le, amelyek az *első világháború* előtt főleg **Helmuth Karl Bernhard von Moltke** és **Alfred von Schlieffen** munkáiban jelentek meg, de nemzetközi szinten inkább csak a *két világháború* közötti időszakban, mindenekelőtt **Erich Ludendorff** révén váltak ismertté.

Ludendorff munkásságát alapvetően meghatározta a „*hátbaszúrás legendája*” (*Dolchstosslegende*), miszerint az *antanthatalmak* győzelme nem a fronton elért sikerek, hanem a *tengelyhatalmak hátországának* összeomlása miatt következett be. Ezért kiemelten foglalkozott a *társadalmi morál* kérdésével, amelyet ugyanúgy a *hátországot* alkotó rendszerelemnek tekintett, mint pl. az infrastruktúrát. Úgy vélte, hogy a *hátország* – melyet „*életadó forrásként*” és a haderő „*alapjaként*” is említett – csak akkor képes háborús funkcióját megfelelően betölteni, ha biztosított a társadalom megfelelő *morálja*, amely nemcsak a hadiipar termelőtevékenységére, hanem a *fronton* harcoló erőkre is közvetlen hatással van.⁴⁶

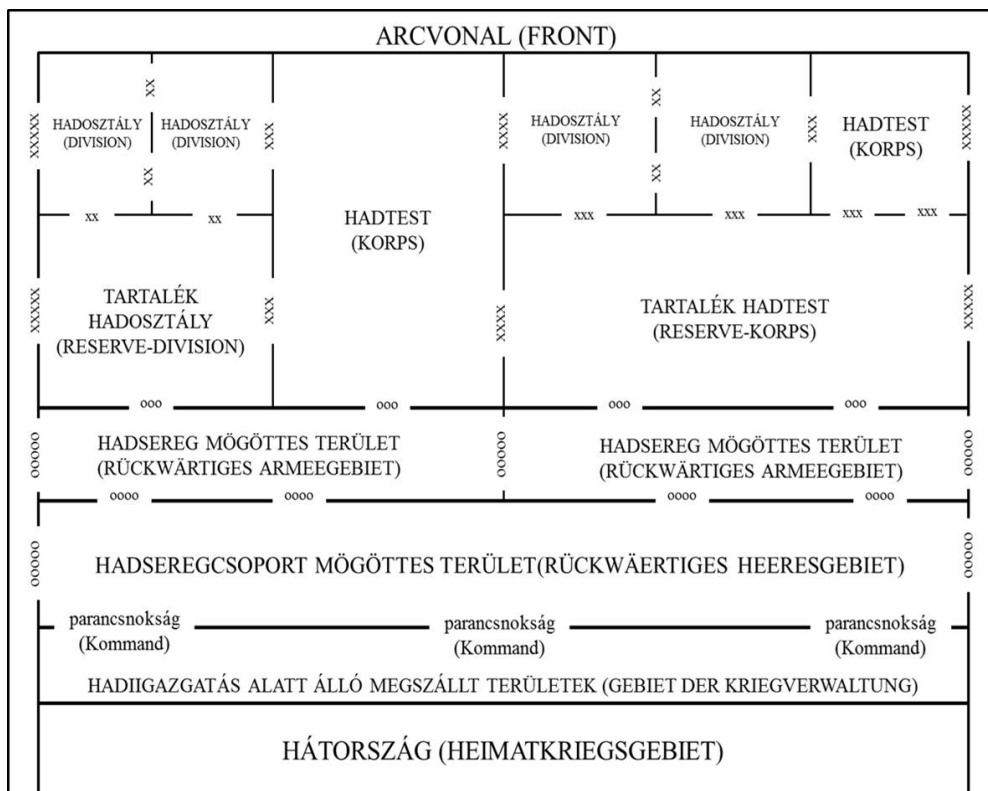
A *második világháborúban* a német terminológia, illetve annak elméleti alapjai már nem módosultak számottevően, azonban a *mozgóháború* jellegéből a *hadszíntér* területi-adminisztratív struktúrájának felosztása komplexebbé vált. A *hadtápterület* megnevezése

⁴⁴ vö. Healy, Maureen: Vienna and the Fall of the Habsburg Empire. Total War and Everyday Life in World War I. Cambridge University Press, 2004. 5-6. o., Thonhofer, Bernhard: Graz 1914. Der Volkskrieg auf der Straß. Böhlau Verlag, Wien – Köln – Weimar, 2018. 60–62. o.: <https://lib-rary.oapen.org/viewer/web/viewer.html?file=/bitstream/handle/20.500.12657/30597/645109.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2021.11.02.)

⁴⁵ <https://www.regionalgeschichte.net/bibliothek/glossar/begriffe/eintrag/heimatfront.html> (2021.11.02)

⁴⁶ vö. Ludendorff, Erich: My War Memories. Vol. I. Huthinson, 1919. 3-4. o.

általánosan *mögöttes területre* (*Rückwärtiges Gebiet*) változott, amelyen belül megkülönböztették a különböző seregtetszintű kötelékek *mögöttes területeit* (*Rückwärtiges Armeeggebiet*, *Rückwärtiges Heeresgebiet*). Tekintettel arra, hogy ezúttal jóval nagyobb területek kerültek német megszállás alá, ezért a *hadműveleti színtér* és a *háterszág* közé új *hadszíntéri elemként* „ékelődtek be” a *hadiigazgatás alatt álló megszállt területek* (*Besetztes Gebiet*, *Gebiet der Kriegsverwaltung*).

3. számú ábra. *Hadszíntéri felosztás Németországban a második világháború idején*⁴⁷

Mint láthattuk, az *első világháborúban* a megszállt területek igazgatásának funkcióját még a *hadtápterület* látta el. A *háterszág* megjelölésére alapvetően a korábbi műszavakat alkalmazták, ugyanakkor területi-adminisztratív tekintetben már nemcsak a *hadműveleti színtér* mögötti honi területet sorolták ide, hanem egyéb, a *Harmadik Birodalomba* bizonyos szinten integrált olyan területeket is, amelyek nem álltak közvetlen katonai közigazgatás alatt (Elszász-Lotaringia, Dánia, Cseh-

⁴⁷ A magyar nyelvű ábrát a szerzők egy 1941-es USA katonai kézikönyvben közölt forrás alapján készítették. Lásd Carrhuters i.m. 59. o.

Morva Protektorátus, Luxemburg).⁴⁸ Ugyanakkor ezek a területek sajátos szerepet játszottak az akkori politikai eszmékben, így egyéb tényezőkkel is magyarázható, hogy a *háterszág* fogalmát kiszélesítették.

A *háborút* követően a német katonai terminológia az NSZK-ban a NATO – de még inkább az USA –, az NDK pedig a Szovjetunió terminológiáját adaptálta, természetesen megőrizve bizonyos nemzeti sajátosságokat. Azonban fontos megjegyezni, hogy sem a NATO, sem a szovjet terminológia nem volt független a némettől, miután az a 20. század első feléig jelentős hatást fejtett ki a francia, a brit, az amerikai és az orosz terminológiára is. *Németországban* ma – az NSZK által anno elfogadott NATO-megközelítést követve – a *háterszágot* a *nemzeti felelősségi terület* (*Nationaler Verantwortungsbereich*) jelenti⁴⁹, amelyre különböző szakkifejezéseket alkalmazva utalnak. Kizárólagosan *háterszág* értelemben vett német katonai szakkifejezés jelenleg nem létezik.

A *hidegháború* időszakában az NSZK *háterszágát* területi-adminisztratív szempontból az *előretolt védelmi zónában* állomásozó NATO-erők hadtest *mögöttes területei* mögött elhelyezkedő, az NSZK *háterszágvédelmi rendeltetésű Területvédelmi Parancsnokság* (*Territorialkommando*) *felelősségi területét* magába foglaló honi terület jelentette, amely akkoriban potenciális harci, illetve hadműveleti területnek számított.⁵⁰ Németország természetesen ma már nem „*frontországként*” tekint magára; a különböző stratégiai dokumentumok az ország geostratégiai helyzetét – teljességgel a lehetséges NATO és részben EU műveletek vonatkozásában – vizsgálva, az országot *tranzit*-, illetve *befogadó nemzeti területnek* tekintik, hozzáátve, hogy az esetlegesen „*mögöttes műveleti területté*” (*Rückwärtiges Einsatzgebiet*) válhat.⁵¹ Miután a *mögöttes műveleti terület* a műveleti támogatás színtere, ezért a vonatkozó dokumentumok a *háterszág* funkcióját a

⁴⁸ Carruthers, Bob (ed.): Handbook on German Military Forces. World War II from Original Sources. Pen & Sword, 2013. 59-61. o., TM 30-506. German Military Dictionary. War Department Technical Manual, 1944. 48, 151, 264. o.

⁴⁹ Ezt cikkünk második részében ismertetjük részletesebben.

⁵⁰ vö. Seybold i.m. 121. o.

⁵¹ vö. Die Konzeption der Bundeswehr. Ausgewählte Grundlinien der Gesamtkonzeption. Bundesministerium der Verteidigung. April 2018. (továbbiakban: Konzeption) 22. o.: <https://www.bmvg.de/resource/blob/26546/befaf450b146faa515e19328e659fa1e/20180731-broschuere-konzeption-der-bundeswehr-data.pdf> (2021.12.03.), K-10/5 Strategie der Reserve. 18 October 2019. (továbbiakban Strategie) 5. o.: <https://www.bundeswehr.de/resource/blob/140446/21b668f541ce76edf0d80fbf28d2c857/pdf-strategie-der-reserve-data.pdf> (2020.04.07.)

NATO és a *Bundeswehr* műveleteinek támogatásával, illetve a *Bundeswehr klasszikus katonai képességeinek* biztosításával hozzák összefüggésbe. Meg kell említeni, hogy a 2018-as *Bundeswehr Konceptió* utóbbival kapcsolatos passzusai egyértelműen a 19. századi *hadműveleti alap* elméletek megközelítését tükrözik, illetve a német honi területre (*hátszagra*) is idézőjelesen, mint „*honi alapra*” (*Basis Inland*) utalnak.⁵² Ebben a kontextusban a *hátszágvédelmi műveletek* a német terminológiában *honi műveletként* (*Betrieb Inland*) jelennek meg, melyek megfogalmazott célja a *klasszikus műveleti képességek* és így a *hátszág* funkcionalitásának biztosítása. Ezeket a műveleteket a katonai szervezetek a „*belbiztonság*” (*Heimatschutz*) feladatrendszerének keretén belül hajtják végre, amely Németországban a *hátszágvédelem* békeidőszaki feladatrendszerével azonosítható.⁵³

Orosz megközelítés

Az orosz hadelméleti irodalom és az abból kialakult modern katonai terminológia meglehetősen egyedinek tekinthető. Oroszország a 18. századtól a hadügyek számos területén alapvetően a porosz-német mintákat követte – amely egészen a 20. század elejéig meghatározó maradt, de - főleg **Jomini** révén - a „*nyugatibb*” elméletek is jelentős hatással voltak az orosz hadtudomány fejlődésére. Természetesen e mellett létezett egy sajátosan „*orosz iskola*” is, amely aztán kiegészült egy „*forradalmi*” szemlélettel. Ennek következtében az orosz katonai gondolkodás igen változatos fejlődésen ment keresztül, amely értelem-szerűen kihatott a *hátszág* és kapcsolódó fogalmainak alakulására is, végső soron egy teljesen egyedi megközelítést eredményezett. Ebben nagyon fontos tényezőnek bizonyult az ország sajátos földrajzi adottsága is.

Oroszország területét tekintve egy hatalmas kiterjedésű, de alacsony népsűrűségű és gyér településhálózattal, közlekedési infrastruktúrával rendelkező ország volt. Ezek az adottságok mindig is meghatározó szerepet játszottak az orosz katonai gondolkodásban, miután azok legalább annyira erősítették a védelmet az ún. *nagy honvédő*

---

⁵² Konzeption 33. o.

⁵³ vö. Konzeption 22, 30–33. o., Strategie 35. o., Weissbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr. Die Bundesregierung, 2016. 89, 92–93, 105, 110. o.: <https://www.bundesregierung.de/reso-urce/blob/975292/736102/64781348c12e4a80948ab1bdf25cf057/weissbuch-zur-sicherheitspolitik-2016-download-data.pdf> (2021.12.02.)

*háborúk*⁵⁴ során, mint amennyire akadályozták a támadó hadműveletek végrehajtását és biztosítását a *világháborúkban* vagy a *polgárháború* idején.⁵⁵ Ennek köszönhetően az orosz hadelméletben kiemelten foglalkoztak a logisztika és a *hátország* kapcsolatának kérdésével.

A korai modern orosz hadelméleti munkákban már **Denisz Davidovnál** megjelent az a fajta megközelítés, amelyet a 20. század elejétől alapvetően kezeltek, miszerint a *hadszintér* alapvetően két elemre tagolható, a közvetlen hadi- és harctevékenység, valamint a műveleti támogatás színterére. **Davidov** az előbbi *harctérnek* (*боевое поле*), az utóbbit *tartalékok/készletek területének* (*поле запаса*) nevezte⁵⁶, míg a századforduló terminológiája ezek elnevezésére az *arcvonal* (*фронт*) és a *mögöttes terület* (*Тыл*) kifejezéseket használta. Utóbbi kifejezés viszont az orosz szakterminológiában meglehetősen összetett, ugyanis a *mögöttes terület* jelentése mellett *hadtáp* és *hátország* értelemben is használatos, valamint általában a *front* mögötti területen végzett támogató-ellátó tevékenységeket is magába foglalja.⁵⁷ A *mögöttes területnek* ezt a fajta komplex értelmezését az orosz-szovjet katonai gondolkodásban – a korábbi orosz hadelméleti munkák és az akkor már hivatalossá vált forradalmi eszmék egybedolgozásával – elsősorban **Mihail Vasziljevics Frunze** munkássága alapozta meg. **Frunze** a „*jövő háborújában*” már nemcsak, hogy teljesen elválaszthatatlannak tartotta egymástól a had/harctevékenységek színterét a *mögöttes területektől* – ebben a kontextusban a *hátországot* is beleértve –, de egyenesen úgy vélte, hogy a siker elérésében már

---

⁵⁴ Az orosz történelemben három ilyen nagy honvédő háborút tartanak számon: a XII. Károly svéd király ellen folytatott nagy északi háborút (1700-21), Napóleon 1812-es hadjáratát és a második világháborúban Németország ellen folytatott védelmi harcokat.

⁵⁵ Az ország területének kihasználásával a *nagy honvédő háborúkban* jellemzően a késleltetést alkalmazták; a csapatokat az ország mélységébe fokozatosan visszavonták, amellyel egyfelől időt nyertek a további erők mozgósítására, másfelől pedig az előnyomuló ellenség utánpótlási vonalait olyan mértékben volt kénytelen elnyújtani, hogy azok fenntartása ellehetetlenült, és az így meggyengült támadókkal szemben átvehették a kezdeményezést. Támadásban ugyanakkor az orosz haderőnek is ugyanúgy gondot okozott az erők mozgósítása és összpontosítása, kiváltképp a *gépesítés* és a *légi szállítás* előtti időkben.

⁵⁶ Gottreich et al. i.m. 543. o.

⁵⁷ vö. Deák Péter i.m. 17-18. o., FM 100-2-2 The Soviet Army. Specialized Warfare and Rear Area Support. Headquarters. Department of the Army. Washington D.C., 1984. (továbbiakban FM 100-2-2) 12-1., Russian-English Dictionary of Operational, Tactical and General Military Terms. Headquarters. Department of the Army. Office of the Assistant Chief of Staff for Intelligence. Washington, D.C., 1960. (továbbiakban Russian-English dictionary) 304. o.

nem a harcoló erők tevékenysége lesz a döntő tényező. Ezért az ehhez szükséges feltételek megteremtését értelemszerűen az *országmozgósítási képességek* fejlesztésében vélte felfedezni, amelynek ki kell terjednie az állam és a társadalom minden területére (így például az ipar és az infrastruktúrák katonai felhasználása mellett, a közigazgatási rendszer háborús tevékenységének egyértelmű meghatározására, és nem utolsósorban a társadalom moráljának, „*militarizálásának*” a megvalósítására).⁵⁸ Ebből a megközelítésből alakult ki a szovjet terminológia *mögöttes terület* kifejezésnek egy szűkebb és tágabb értelmezése.

Szűkebb értelemben területileg a hadművelleti erők *mögöttes (hadtáp) területét* értették alatta, amely magába foglalja a *harcí kiszolgálótámogató* szervezetek tevékenységét is. Tágabb értelemben a *hátországot*, amely a hadi/harctevékenységektől közvetlenül nem érintett ország teljes területét, népességét, gazdaságát, közigazgatási és kormányzati rendszerét öleli fel, amely egyben a fegyveres erők egésze fenntartásának alapját képezi. Területileg a szűkebb értelemben vett *mögöttes területen* kerülnek létrehozásra a harcászati szintű csapat-, és a hadművelleti szintű seregtest-*hadtápterületek* és szervezetek, míg a *hátország* – tekintettel a fentiekre – végső soron, mint hadászati hadtápterület jelenik meg, ahol a központi hadtápszervezetek koordinálják ezeket a feladatokat.⁵⁹

Bizonyos tekintetben **Frunze** munkássága alapozta meg a *második világháború* alatt kialakult *sztálini*, ún. „*állandó művelleti tényezők doktrínáját*” is. Ennek lényege abban állt, hogy különbséget tett a csupán egy-egy műveletet befolyásoló *átmeneti*, és a háború kimenetelét eldönteni képes *állandó művelleti tényezők* között. Előbbiekbe tartozott pl. a meglepés, míg utóbbi tételre a következőkből állt:

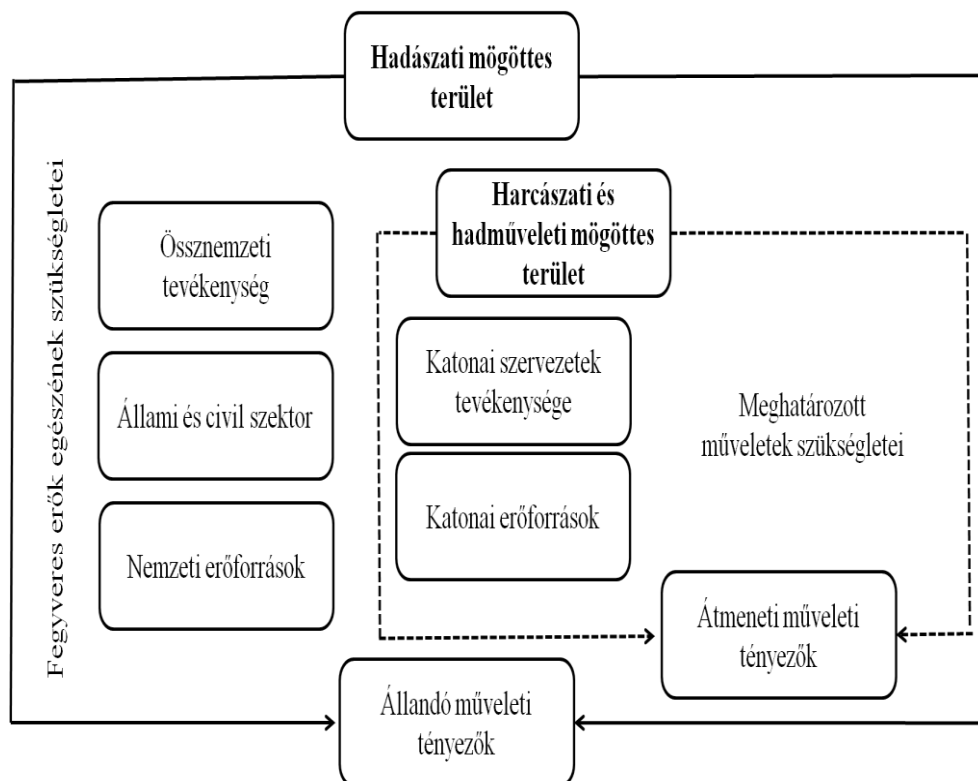
- a *hátország* stabilitása;
- a hadsereg és a *hátország* morálja;
- a hadosztályok mennyiségi és minőségi mutatói;
- a hadsereg technikai felszereltsége;
- a parancsnoki állomány felkészültsége.⁶⁰

⁵⁸ vö. Kocsis Bernát (szerk.): Válogatás szovjet hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984. 111-121. o.

⁵⁹ vö. Deák i.m. 17-18., 21-22. o., FM 100-2-2. 12-1, 12-2 12-3, Russian-English Dictionary. 304. o.

⁶⁰ vö. Jacobs, Walter Darnell: Frunze: The Soviet Clausewitz (1885-1925). Martinus Nijhoff, The Hague, 1969. p. 99., Lockwood, Jonathan Samuel: The Soviet View of U.S. Strategic Doctrine. Implications for Decision Making. Transaction Books, New Brunswick and London, 1985. pp. 28-30.

A felsorolt tényezők mind közvetlen kapcsolatban állnak a *hátországgal*, hiszen az akkori megközelítés szellemében annak morálja és gazdasága teszi lehetővé a felsoroltak biztosítását. Ezek korunk hazai terminológiájában alapvetően itt is a *klasszikus katonai képességekkel* mutatnak párhuzamot.

4. számú ábra. Az *állandó műveleti tényezők doktrínája*⁶¹

Alapvetően ez a szovjet megközelítés jelent meg a Varsói Szerződés tagországainak katonai stratégiáiban is. Természetesen kimutathatóak bizonyos nemzeti sajátosságok, de összességében megállapítható, hogy a *hátország* fogalmi meghatározásánál a szovjet tágabb értelemben vett *mögöttes terület* értelmezését alkalmazták.⁶² Nem meglepő ez, hiszen a nemzeti doktrínák alapját a Szovjetunió által kiadott dokumentumok – sok esetben – direkt fordításai adták. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a német példához hasonlóan az orosz-szovjet megközelítésben is a *hátországvédelem* a „*belbiztonság*” területén jelent

⁶¹ Az ábrát a lábjegyzetben jelzett szakirodalom felhasználásával készítették a szerzők.

⁶² Hazai viszonylatban vö. Hadtudományi Lexikon

meg, amelyet jól mutatja az, hogy a legtöbb országgal ellentétben – és ez így van napjainkban is – itt a *hátszágvédelmi rendeltetésű erők* főleg katonailag szervezett, de a belügynek, illetve egyéb kormányzati szervezetek alárendelt *paramilitáris* szervezetek. Ezek *hátszágvédelemmel* összefüggő feladatait nevezik a mai napig *területvédelemnek*.⁶³ Ennek a szovjet megközelítésnek az adaptációjából alakult ki hazánkban az a nézet, amely a *területvédelmet* a *hátszágvédelem* katonai feladataival, illetve nem egy esetben magával a *hátszágvédelemmel* azonosította, jöllehet a „*klasszikus*” területvédelmi elméletek ettől teljesen eltérő megközelítést takarnak.⁶⁴

Részkövetkeztetések

Cikkünk első részének összegzéseként megállapítható, hogy a *hátszággal* kapcsolatos elméletek és meghatározások gyökerei egyértelműen visszavezethetők a 19. századi klasszikus hadelméleti irodalomra. Jöllehet, az eddig tárgyaltak során csupán két megközelítést ismertettünk, de megállapítható, hogy ez a többi nemzet vonatkozásában sincs másként. Ennek a két megközelítésnek az ismertetése is jól példázza, hogy noha a *hátszággal* kapcsolatos elméletek egy töröl fakadnak, mégis meglehetősen eltérően fejlődtek az idők során.

Ez önmagában természetesen nem lenne meglepő, hiszen valamennyi nemzet rendelkezik egy sajátos hadelméleti keretrendszerrel, amelyen belül a *stratégiai elméletek* és a *hadműveleti alapelvek* tovább fejlődnek és alakítják az adott ország szakterminológiáját, ugyanakkor feltűnő, hogy amíg a legtöbb *hadszíntéri elem* azonos, vagy legalábbis elhanyagolható különbségekkel jelenik meg a különböző országok terminológiájában, addig a *hátszággal* kapcsolatban ez közel sem mondható el.

Cikkünk második részében ez még inkább szembetűnőbb lesz, amelyben a francia, brit, amerikai és NATO megközelítéseket ismer-tjük.

---

⁶³ vö. Darczewska, Jolanta: Rosgvardia. A Special Purpose Force. OSW. Point of View. Number 78. Warsaw, May 2020. 7–8, 30–32. o.: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PV_ENG_Rosgvardiya_net.pdf (2021.12.20.)

⁶⁴ Erről bővebben vö. Molnár Gábor: Területvédelmi elméletek és koncepciók – A területvédelem szerepe korunk biztonságpolitikai környezetében. In: Honvédségi Szemle, 2020/5. 35–46. o.

Felhasznált irodalom

1. AAP-06 NATO Glossary of Terms and Definitions. NATO Standardization Office, 2020. https://standard.di.mod.bg/pls/mstd/MSTD.blob_upload_download_routines.download_blob?p_id=281&p_table_name=d_ref_documents&p_file_name_column_name=file_name&p_mime_type_column_name=mime_type&p_blob_column_name=contents&p_app_id=600 (2021. 09.09.)
2. A magyar nyelv értelmező szótára. Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Akadémia Kiadó, 1959-1962.: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/h-2E554/hatorszag-2F8F0/?list=eyJmaWx0ZXJzljogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZx-hpa29ub2tfMUJFOEliXX0sICJxdWVyeSI6ICJoX-HUwMGUxdG9yc3pcdTAWZTFnIn0> (2021.09.11.)
3. Berkáné Danesch Marianne (szerk.): Katonai Terminológiai Értelmező Szótár. Zrínyi Kiadó, 2015.
4. Berki Mihály: Hátszágvédelem. Magyar Néphadsereg, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1975.
5. Boeke, Sergei: Creating a secure and functional rear area: NATO's new JSEC Headquarters. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2020/01/13/creating-a-secure-and-functional-rear-area-natos-new-jsec-headquarters/index.html> (2021. 09.09)
6. Breit József: A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár, 1925. I. kötet. 22–23. o.
7. Carruthers, Bob (ed.): Handbook on German Military Forces. World War II from Original Sources. Pen & Sword, 2013.
8. Cook, Chris: Macmillan Dictionary of Historical Terms. Macmillan Press Ltd., 1990.
9. Darczewska, Jolanta: Rosgvardia. A Special Purpose Force. OSW. Point of View. Number 78. Warsaw, May 2020.: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PV_ENG_Rosgvardiya_net.pdf (2021.12.20.)
10. Deák Péter: Az arcvonal mögött. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983.
11. Die Konzeption der Bundeswehr. Ausgewählte Grundlinien der Gesamtkonzeption. Bundesministerium der Verteidigung. April 2018.: <https://www.bmvg.de/resource/blob/26546/befaf450b146faa515e19328e659fa1e/20180731-broschuere-konzeption-der-bundeswehr-data.pdf> (2021.12.03.)

12. Directory of Officials of the Hungarian People's Republic. Directorate of Intelligence. September 1984.
13. FM 100-2-2 The Soviet Army. Specialized Warfare and Rear Area Support. Headquarters. Department of the Army. Washington D.C., 1984.
14. Gottreich et al. (szerk.): A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974.
15. Healy, Maureen: Vienna and the Fall of the Habsburg Empire. Total War and Everyday Life in World War I. Cambridge University Press, 2004.
16. Hungarian Military Dictionary. US Army Language School, 1955.
17. Jomini, Antoine-Henri: The Art of War. Legacy Books Press, 2008.
18. Jacobs, Walter Darnell: Frunze: The Soviet Clausewitz (1885-1925). Martinus Nihoff, The Hague, 1969.
19. JP 1-02 Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. 12 April (As Amended Through April 2010). Department of Defense, 2011.
20. JP 3-10 Joint Doctrine for Rear Area Operations. 28 May 1996.: https://www.bits.de/NRANEU/others/jp-doctrine/jp3_10%2896%29.pdf (2021. 10. 18.)
21. K-10/5 Strategie der Reserve. 18 October 2019.: <https://www.bundeswehr.de/resource/blob/140446/21b668f541ce76edf0d80fbf28d2c857/pdf-strategie-der-reserve-data.pdf> (2020.04.07.)
22. Kocsis Bernát (szerk.): Válogatás szovjet hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984.
23. Krajnc Zoltán (szerk.): Hadtudományi Lexikon. Új Kötet. Dialóg Campus. Budapest, 2019.
24. Lange, Philipp: A new NATO Command in Germany. Modelled on the Bundeswehr Joint Support Service. Security Policy Working Paper, No. 10/2018. https://www.baks.bund.de/sites/baks010/files/working_paper_2018_10.pdf (2021. 09.09.)
25. Lockwood, Jonathan Samuel: The Soviet View of U.S. Strategic Doctrine. Implications for Decision Making. Transaction Books, New Brunswick and London, 1985. pp.
26. Ludendorff, Erich: My War Memories. Vol. I. Huthinson, 1919.
27. Molnár Gábor: Területvédelmi elméletek és koncepciók – A területvédelem szerepe korunk biztonságpolitikai környezetében. In: Honvédségi Szemle, 2020/5. 35–46. o.

28. Owens, Elmer G.: Rear Area Security and Rear Area Damage Control. In: Military Review. Vol. XXXIX. May, 1959, No. 2. U.S. Army Command and General Staff College.
29. Russian-English Dictionary of Operational, Tactical and General Military Terms. Headquarters. Department of the Army. Office of the Assistant Chief of Staff for Intelligence. Washington, D.C., 1960
30. Seybold, Calvin C.: De, ki védelmezi a hadtápterületet? In: Hadtápbiztosítás, 1979/4. sz.
31. Sipos Péter (főszerk.): Magyarország a második világháborúban. Lexikon A-ZS. PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, 1997. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/h-F09B4/hatorszag-F0A00/?list=eyJmaWx0ZXJzljogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZx-hpa29ub2tfRjA2MkUiXX0sICJxdWVyeSI6ICJoXHUwMGUxdG9yc3pcd-TAwZTFnln0> (2021.09.11.)
32. Szabó József (szerk.): Hadtudományi Lexikon. I-II. kötet. Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995.
33. Szendy István: Hadügy és hadviselés. Studia Universitatis Communa. Dialóg Campus kiadó, Budapest, 2017.
34. TM 30-506. German Military Dictionary. War Department Technical Manual, 1944.
35. Thonhofer, Bernhard: Graz 1914. Der Volkskrieg auf der Straß. Böhlau Verlag, Wien – Köln – Weimar, 2018. 60–62. o.: <https://libRARY.oapen.org/viewer/web/viewer.html?file=/bitstream/handle/20.500.12657/30597/645109.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2021.11.02.)
36. Vego, Milan N.: Joint Operational Warfare: Theory and Practice. Government Printing Office, 2009.
37. Voyle, G.E. (ed.): A Military Dictionary, Comprising Terms, Scientific and Otherwise, Connected with the Science of War. 3rd ed. William Clowes & Sons, 1876. 33. o. <https://archive.org/details/militarydictionarya00voyliala> (2021.09.02.)
38. Wegner, Larissa: Rear Area on the Western Front. 1914-18 Online International Encyclopedia of the First World War. 1-2. o. https://encyclopedia.1914-1918-online.net/pdf/1914-1918-Online-rear_area_on_the_western_front-2016-02-12.pdf (2021.08.23.)
39. Weissbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr. Die Bundesregierung, 2016.: <https://www.bundesregierung.de/resourc/blob/975292/736102/64781348c12e4a80948ab1bdf25cf057/weissbuch-zur-sicherheitspolitik-2016-download-data.pdf> (2021.12.02.)